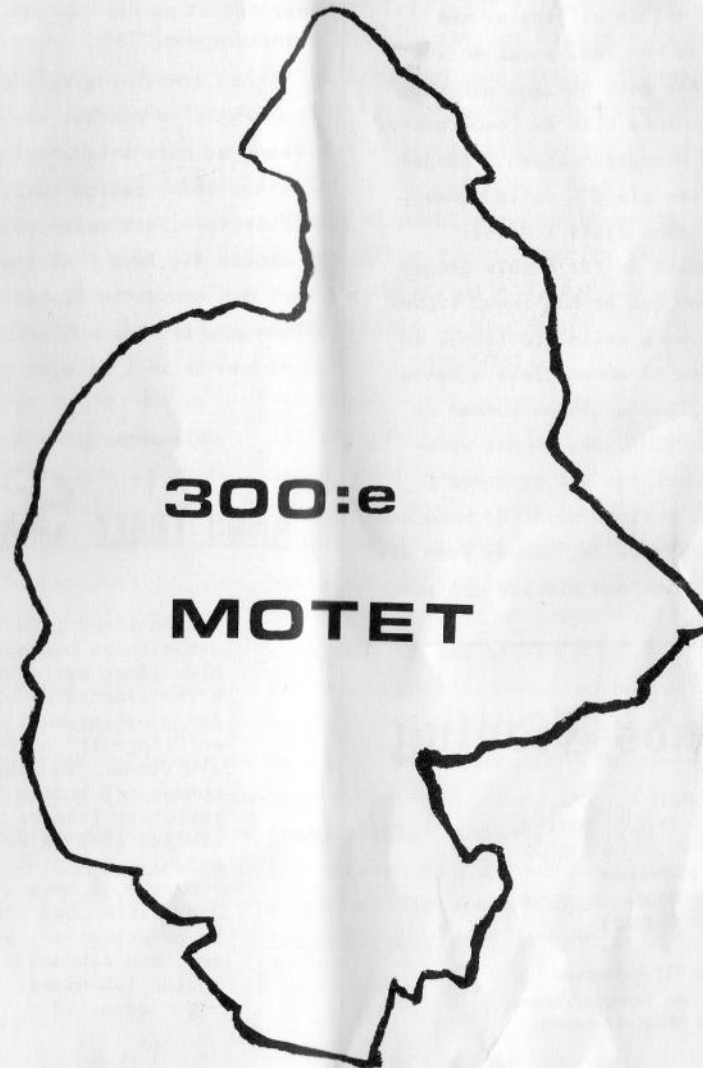

Jemtlands Tidning

HEMBYGDSFÖRENINGEN JAMTAMOT, NORRLANDS NATION, UPPSALA

NR 1-79 ÅRG. 8

Åren rullar vidare och det 300:e Motet är genomfört för Jämtamots räkning. Stormoten kommer tätt nu för tiden, nästa år blir det väl 65-årsjubileum (?) och med en approximativ periodicitet på 10 Mot/år så blir det alltså "jämna 100-tal" vart tionde år. Även inom Jämtamot händer saker, den inte helt okände Jämtan Bo O har denna termin startat tvåbetygskursen i det tidigare så eftersatta språket Jamska. För att citera Lucretius:

"Stora saker är alltid utförda av små grupper", och vad kan red. annat än att hålla med. Jag får dock beklaga att inte nämnde Jämts eminenta bild av (med reserv. för stavningen) Hunnarschelbuan i början av 1900-talet fick plats i detta nummer, men kanske det finns plats i nästa.

Hederspristagare är för första gången två personer, och det är nog inget tvivel om att båda är värda priset (prisen), om dessa kan ni läsa på annan plats i detta nummer som för första gången kommer ut i en 24-sidig edition. Jag hoppas verkligen att intresset för att medverka i tidningen ligger i samma nivå för kommande nummer och redaktörer. Jag hoppas även att det finns någon Jämt som ställer upp som

redaktör vid valmotet för jag börjar tycka att min tid som red. börjar bli i längsta laget. Nya förmågor kan kanske komma med nya idéer, dock håller jag fortfarande på principen att vår tidning i största möjliga grad skall stå fri från annonsörer för att epitetet kulturtidskrift skall kunna vila över tidningens policy.

Medverkarna i detta nummer är i stort sett de som alltid har något att säga om Jämtland och Jämtar och det är inget ont i det om bidragen är av den klass som de är, men jag tycker det är konstigt att inga av de senaste årens gaulbeinskrivar har fattat pennan för ett bidrag, de kanske kommer????

Med anknytning till broder Wåglins artikel, om att det var bättre förr, så kan jag bara inte undgå att nämna följande citat (min hemliga last) av Red Top: "Visste ni att redan de gamla Grekerna trodde sig leva i nutiden"

Och med detta slutar jag för den här gången, lev väl och skicka artiklar som vi kan ta in i Er egen tidning!!!!!!!

Hälsningar Uffe P Red.

ÄNNU INGET JAMTENSUS

Hos en bonde i Föllinge var det allmänt bekant, att det blev långt mellan målen, och efter aftonvarden i fyratiden gjordes under slåttern en "lång-öft" på sex eller sju timmar. En gång kom husbonden och budade hem slätterfolket från en utäng klockan elva på kvällen med orden:

- Då ske gå heim nu å få deck litte inom väst'n!
En av drängarna, som tydligtgen inte saknade humor, tillfogade lakoniskt:
- Nu igänn...?

DE VA BÄTTER FÖR

Redan de gamla grekerna ansåg att den förflutna tiden kunde karakteriseras som näst intill en himmelsk tid med ett övermått av lycka och allt som därtill hör. Den närvarande tiden menade man vara uthärdlig men fylld av problem. Inför den kommande tiden, den s.k. framtiden, hyste man enbart pessimism. Det som väntade mänskligheten kunde närmast beskrivas som ett helvete med enbart elände och vederödor. Undergången var nära.

Vi har alla hört talas om den gamla goda tiden, då man trots besvärligheter ändå var lycklig. Om vi tänker efter, minns vi säkert vår barndoms somrar som en tid utan bekymmer och med soliga, varma dagar. Det är lätt att glorifiera det förgångna och kverulera över det nuvarande. Att betrakta det förflutna som bättre, är ingenting nytt.

Under 1800-talets första hälft levde man i Sverige i husbehovsbränningens gyllene tidevarv. År 1830 uppgavs det sålunda, att den årliga konsumtionen utgjorde 22 miljoner kannor eller 7 1/2 kannor per person inklusive kvinnor och barn (1 kanna=2 stop=4 halvstop=8 kvarter=32 jungfrur=2,617 liter). Detta väckte stora bekymmer hos många. Förutom dryckenskapen oroade man sig även över det tilltagande lättsinnet och den stora lyxen.

En jämtländsk dannelsen gjorde en jämförelse mellan förhållandena under den gamla goda tiden, d.v.s. den tid då han själv var ung, och år 1830. Några punkter i denna jämförelse förtjänar att anföras. De talar för sig själva:

1790

1830

1:o Våra fäder stodo hemman före, til dess de grånade af ålder, och deras barn arbetade hemma, tils de erhöillo sådan stadga, at de kunde emottaga och väl sköta hemmanet och hade då merendels halfwuxna barn, men slutligen säljes hemmanet på executif sig til biträde.

3:o Bränwinet war väl något i bruk, dock ej så öfverflödigt i hushållet. Ungdomen roade sig wid lediga stunder utan at bränkarlen. Ungdomen kan ej heller roa sig utan win efterfrågades. Caffé och rom kändes icke af allmogen. Tobak nyttjades blott af äldre personer.

1:o Nu, så snart sonen upnått 20 år, särdeles om fadren kommit i gäld, lemmas hemmanet i hans händer, föräldranne aftaga et godt födoråd på listiden, sonen sätter sig i mera skuld, träder i gifte, skall uppföda barn, lega dyrt arbetsfolk, uthärdar en tid; barn, lega dyrt arbetsfolk, uthärdar en tid; auction, ofta för halfwa värdet.

3:o Den husbonde, som nu ej har råd at hafwa bränwin i bruk hwarje dag, han är ej behaglig för tjenaren, handtwerkaren och dagawid lediga stunder utan at bränkarlen. Ungdomen kan ej heller roa sig utan win efterfrågades. Caffé och rom kändes icke af allmogen. Tobak brodern, som ej will med de flesta kappsupa, anses med förakt. Ynglingen tror sig ej heller wara karl utan at nyttja tobak och snus.

Jemtlands Tidning.

utgives av
HEMBYGDSFÖRENINGEN JAMTAMOT
NORRLANDS NATION UPSALA
RED: Ulf Pettersson
Studentvägen 22 75234 Upsala
Tel 018/121607

Ansv. utg: Ulf Pettersson
Utges med 400 exemplar/nummer
Utkommer 1 gång per termin

4:o Grå klädedrägt war allmogens uniform, dess qwinnor nöjde sig mest med egna tillverkningar, med undantag af sidenhalsduk, mössa och några bomullsplagg.

4:o Nu brukas merendels dyrfärgade kläder. Qwinnorna bruka klädningar af siden samt dyra shawlar och halsdukar, ... Innan gossen hinner til 20 år, köper han fickur. Har han ej råd, så handlar han på credit, råkar i allt mera skuld, hwaraf ofta bedrägerier på flera-handa sätt uppkommer."

Per-Erik Wäglin

Saxat ur Jämtlands Posten, torsdagen den 7 januari 1886

" EN DÅRHUSSCEN

Från Paris skrives:

För några dagar sedan firade den unge sidenfabrikanten Barnard sitt bröllop med den 18-åriga fröken Lidie Dubois. Efter vigseln, innan man skulle gå till bords, öfvertalade den unge äkta mannen sin brud att med honom göra ett besök hos den förres far, som sedan 10 år tillbaka satt inspärrad i en cell på ett dårhus. Bruden förklarade sig beredd härtill, och då de kommo till dårhuset, försäkrade faderns sköterska att den gamle herrn var alldeles lugn och att han säkerligen skulle blifva glad öfver att få se sina släktingar, emedan han redan sedan veckor talat om brölloppet. Det unga paret gick in, och under det bruden ur sin ficka upptog medförd bakelse, ropade den vansinnige plötsligt: "Du är den onda fe, som fördömt mig hit!"

Med det samma kastade han sig likt ett vildt djur öfver den olyckliga, slog händerna om hennes hals och började med tänderna sönderslita hennes kropp. Vid bullret tillkom folk från alla sidor och befriade den vanmäktiga bruden, men af förskräckelsen föll hon i kramp och var inom några timmar ett lik."

Denna kärnfulla journalistiska form borde åter komma till heders, så slapp vi allt tyckande och all vinkling som vi dagligen matas med av nutidens tidningar:::

BO

Revolutionären

Jamten som krossade Gustav Vasa-dynastien

GEORG ADLERSPARRE.

Även om de flesta Jamtar är väl kunniga i historia, så kan det vara på sin plats att klargöra något av bakgrunden till varför revolutionen uppstod och varför Adlersparre kallas "fädernelandets räddare".

Grunden till det hela var Gustav IV Adolfs: s vanstyre av landet, som bland annat resulterat i att adeln tillskansat sig allt större rikedomar och inflytande i takt med utarmningen av folket genom skatter. Krisen blev akut genom de krig som kungen invecklade sig i mot bl. a Ryssland, vilket ledde till att Finland förlorades. Gustav IV hade också maniska planer på att erövrå Danmark. Under tiden hade en Svenskfiendlighet utvecklat sig i Europa, Danmark och Ryssland hade i en hemlig allians planer på att gemensamt anfälla Sverige och dela landet i två delar. Dessa planer nådde dock Sverige genom svensksinnade vänner i Tyskland och för att rädda Sverige insåg man att den dåraktiga kungen måste störtas. I ett hemligt förbund med några officerare, där Adlersparre enhälligt utsågs till ledare

drogs riktlinjerna upp för kungens avsättning och en utrensning av de närmaste adelsmännen.

Adlersparre gick med på att leda "revolutionen" under förutsättning att inget eller minsta möjliga våld begicks. Adlersparre hade nämligen folkets förtroende.

Adlersparre avtågade med sin här mot Stockholm i mars 1809 från Värmland. Efter två veckor då han var strax utanför huvudstaden, nåddes han av budet att adeln redan gjort en "motrevolution" och avsatt kungen. Adeln gjorde detta för att om möjligt rädda sina privilegier, men Adlersparre lät sig ej hindras utan fullföljde marschen in i Stockholm. Inga våldshandlingar utbröt, då adeln fruktade Adlersparre och visste att han hade folkets stöd. Emellertid vidtog skarpa förhandlingar, där adeln fick ge efter på många punkter. Bland annat lyckades Adlersparre genomdriva att den danske prins August av Norge, valdes till tronföljare.

Men bara några månader senare giftmördades August av de fiendliga adelsmännen. Denna motgång knäckte Adlersparres kamp mot adeln och dessa fick ånyo makten. Adlersparre oskadliggjordes, precis som i våra dagar genom att utses till landshövding. Revolutionen var kväst och adeln hämtade en marionett till kung från Frankrike!! Men fädernelandet Sverige var i alla fall räddat från att bli uppdelat, ett nord sverige hörande till Ryssland (Jämtland alltså Ryskt) och sydsverige hörande till Danmark. Räddaren och "revolutionären" var Georg Adlersparre från Myssjö i JAMTLAND!

Bo Oscarsson

Källa: "Georg Adlersparre" Jonas Stadling (från Myssjö) Sthlm 1902

norrlands första mineraljakt (2)

I förra numret berättades om hur den första mineraljakten startades i Jämtland, med en kungörelse utfärdad i Januari 1835 av Geschwornen Johan Peter Morell:

Allmän Kungörelse

"Sedan Kungl. Maj:t i Nåder bifallit att mineralologiska och geologiska undersökningar

af Bergsformationer och fjellsträckningar inom Jemtland må innevarande år förättas af Herr Geschwornen Morell, har Landshövdingeämberet till beredande af lättnad vid detta företag funnit angeläget härmed uppmana hvar och en af Länets innevånare, som kan hafva sig bekant någon malmanledning i fjellen eller det lägre landet, sådant här anmäla oss så vitt ske kan prof å malmen hit insändas ju förr desto hellre, oss skall därefter hvarje sådan uppgiven malmanledning bliva fullständigt undersökt. I förväntar att hvarje tänkande person i samhället skall inse nyttan av dessa undersökningar och således med beredvillighet meddela alla de upplysningar som kan vara för handen, gällt inga utgifter förorsakas den enskille utan undersökningarna verkställas på statens bekostnad."

Startskottet hade därmed gått för 1835 års mineraljakt, den första som anordnades.

Texten i 1978 års inbjudan skiljer sig egentligen inte mycket från kungörelsen från 1835. De är formulerade på något olika sätt, men grundbetydelsen är densamma. Jämtarna fick alltså redan för 144 år sedan klart för sig hur man effektivt kan lägga upp en mineralundersökning av större format och att mycket goda resultat kan erhållas med hjälp av allmänheten.

Kungörelsen väckte på en gång gehör hos folket ute på landsbygden. Ett flertal olika fynd blev anmälda och prov från dessa bifogades. Våren kom och Morell satte då genast igång med sina undersökningar. Snösmältningen inträdde detta år mycket sent vilket blev en liten käpp i hjulet. Avsikten var att han skulle börja arbeta i fjälltrakterna kring Undersåker och Offerdal. Vårfloden hindrade honom, men detta gjorde egentligen ingenting. Det hade bara kommit in tre stycken anmälningar från trakten kring Undersåker och inga från Offerdal. Morell inriktade sig nu istället på att undersöka delar av den lägre skogsklädda delen av länet, för att eventuellt på följande sommar ägna sig åt fjällen.

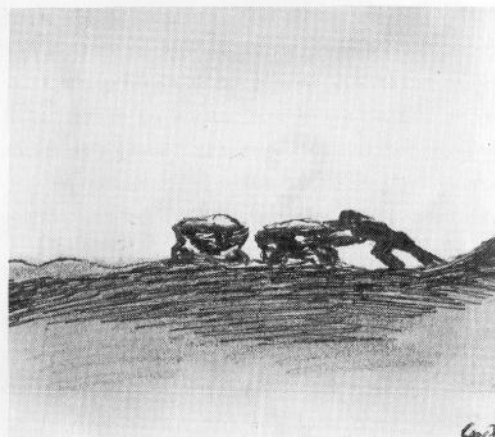
De områden som Morell från början av juni till oktober besökte var, Lillkvarnsbäcken, Högrännan och Henån i trakten kring Edsåsen, Nordanberget i Hackås, Blåberget, Brynje och Lagmanslandet i Lit och Kyrkås socknar, Botelnäsberget och Kopparån i Föllinge socken samt Kläppeberget i Merieby socken.

De enda platser som visade sig föra malm av sådan mängd att de väckte visst intresse var trakten kring Edsåsen och Lagmanslandet vid Ismunden. Ingen av dem bedömdes dock vara direkt brytvärda. Ett anmält fynd från Edsåsen visade sig vara en av Gustav och Carlbergs gamla kopparskärpning. Morell undersökte trots allt stället eftersom det var länsat på vatten, men lämnade sedan negativt besked. Järnmalmfyndet i Lagmanslandet

ansåg han däremot vara av så pass stort intresse att det borde bearbetas med en provbrytning, detta för att utvärdera ifall det på djupet skulle kunna finnas rikare malm. Trakten runt omkring var mycket lämpad för ett järnbruk ansåg Morell, eftersom där fanns tillgång på både skog och arbetskraft.

Av de till Morell insända mineralproverna var det bara ett fåtal som innehöll någon form av malm. Allmänheten hade ej nog kunskap om hur järn-,koppars- och blymalm såg ut, vilket medförde att många prov var helt värdelösa. I sin årsrapport till Bergscollegium klagade Morell över detta, men anser sig samtidigt ha en lösning på problemet. "...En allmän bekantskap om malmernas utseende skulle lätt befodras hos allmogen om man tillhandahöll i sockenstugorna diverse sorter malm af jern, koppar och bly. Kunde tillika Bergscompasser anskaffas och om bruket deraf nödigt upplysning lämnas, hvilket ej bör vara svårt då järnmalmprofver medfölja, så vore detta ett steg som kunde lätt nog leda till framstående fördelar för landet."

Norrlandsfonden har löst samma problem på sitt sätt. Intresserade kan få sig tillsänt ett litet häfte med bilder och beskrivningar över de grundläggande dragen hos olika mineral. Man kan med hjälp av häftet i alla fall skilja de vanligaste malmerna från "sten", vilket

även var vad Morell ville åstadkomma med sitt förslag om malmprover i sockenstugorna.

Följande sommar 1836 skulle undersökningarna enligt planerna ha fortsatt, men så blev ej fallet. Morell blev erbjuden en tjänst på Jernkontoret och flyttade från Jämtland, varför han inte längre kunde vara ansvarig för det hela. Anmälan om nya fynd fortsatte dock att under 1836, sändas in till Landshövdingeämberet. Landshövdingen hemställde hos Kungl. Maj:t om att en ny person förordnades som ansvarig för de två återstående åren. Denne skulle erhålla samma rättigheter och villkor som Morell haft. Först i april 1837 hade myndigheterna i Stockholm bestämt sig och svaret kom, "...wid föredragningen häraf hafver Wi i Nåder funnit gott att till hvad af eder således i underdånighet blifvit hemställt lemna Wårt Nådiga bifall."

Den person, som nu fick övertaga ansvaret för undersökningarna, var Carl Wilhelm Franzén (1808-1844). Han fick tjänsten som Geschwornen efter Morell och var därmed av naturliga skäl den mest lämpade att fortsätta arbetet. De platser, han ansåg vara värda att besöka och undersöka, var för det första Hellvallsberget och Kläpphögnarna i Undersåker socken, samt Kesudalen och Vemdalen i Härjedalen.

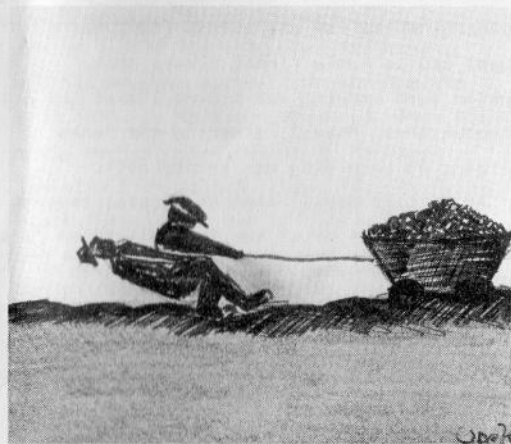
Väl framme i Lagmanslandet, medförande tillstånd från Bergscollegium att på dess bekostnad börja en provbrytning, fann han att brytningen redan var igång. Kyrkoherden i Lits församling, prosten Fellström, hade på egen bekostnad där anlagt en liten skärpning. Dessvärre visade det sig att malmen blev sämre mot djupet. Franzén avrådde från att lägga ned mer pengar eller tid på denna fyndighet.

Av de övriga platserna förtjänade Kesudalen en mer noggrann undersökning efter koppar, men något större hopp om att där göra ett verkligt fynd hade han ej.

mdalen hade enligt den inlämnade an-
an järnmalm påträffats. När Franzén
dit, var även där brytningen igång.
prov, som denna sommar kom att väcka
r förhoppning hos honom, var en bit
parkis från Lunndörren i Undersåker soc-
. Han begav sig till fyndplatsen, vilken
ade sig ligga högt uppe på västra sidan
Lunndörrespasset. På grund av svårigheter
att klättra upp till själva fyndplatsen
v han tvungen att beställa fram virke
bygga stegar av mm. Detta kunde nu inte
ktas dit förrän till vintern, vilket gav
l följd att mera omfattande undersök-
gar fick vänta till nästa sommar.

Franzén var under 1837 sysselsatt med
t arbete under hela sommaren och långt
på hösten. Han hade noterat att folk ute
änet vaknat upp inför tanken på att ev.
na starta ett bruk av något slag på hem-
en. Flera gamla gruvor, som varit över-
na, var åter inmutade och bearbetades
bolag, i vilka det ofta ingick fattiga
der. Franzén ansåg på grund av detta,
det var hans plikt att besöka dessa
llen för att av- eller tillstyrka fort-
ta arbeten.

Av fjälltrakterna kring Undersåker och
erdal var det fortfarande bara en liten
, som hade blivit ordentligt undersökta.
igt Franzén måste man räkna med många
arbete innan hela detta område var
entligt genomskött. Det återstod nu bara
år av de tre som staten medgivit sig
lig att bekosta för de mineralogiska
ersökningarna av länet. Nästkommande
nar, som då skulle bli den sista, planer-
e han att till största delen ägna sig åt
ndliga undersökningar av kopparfyndigheten
unndörren, samt en del nya järnmalmsfynd.
I juli månad började han arbetet vid
rdörren och lade därmed grunden till de
e gruvhålren som fortfarande är synliga.
van kom att under resten av 1800-talet
betas ett flertal gånger, men utan
t större resultat.

På de ställen där man hittat järn, var det
endast vid ett ställe, tillhörande Rönnöfors
bruk som Franzén ansåg att vidare arbeten
borde vara lönsamma. Denna gruva kom senare
att till en viss del förse bruket med malm,
som dock inte var av någon högre klass.

Det blev åter vinter och med detta omöjligt
att fortsätta med vidare arbeten utomhus.
Franzén redogjorde i sin rapport för det
sista året, över vilka omfattande områden
som fortfarande väntade på att undersökas,
bl. a Hammerdal och Ströms socknar, hela
Härjedalen utom Vemdalens socken och Kesu-
dalen m fl. Många fynd låg och väntade på att
bli upptäckta (och gör det ännu!). Det var
av betydelse, ansåg han, att sakkunniga per-
soner fick avgöra om dessa var av ekonomiskt
värde eller ej. Skulle undersökningarna
kunna få fortsätta åtminstone en sommar till
vore detta av stor vikt för länet. Ett annat
argument, som vägde tungt i sammanhanget ,
var behovet av mer tid och pengar för ytter-
ligare arbeten i Lunndörrespasset.

Kungl. Bergscollegium behandlade ärendet,
om än så sakta. Först under hösten 1839 fick
han svar att det bara var att fortsätta, men
endast ett år till. Pengarna skulle dessutom
i första hand användas för vidare arbeten i
Lunndörrespasset. Så skedde också.

Detta sista år gav i övrigt ej så mycket

i fråga om nya fynd. Från olika håll i
Stugun, Ragunda och Fors socknar sade man
sig ha funnit koppar och silver. När Franzén
undersökte dessa, visade de sig vara ren
bluff eller bestå av svavelkis. När så detta
sista extra år var tillända var de minera-
logiska undersökningarna av Jämtlands län
för denna gång definitivt avslutade. Samti-
digt blev detta början till slutet för
C W Franzén.

Under alla sina resor runt om i länet
hade han många gånger fått utstå oerhörda
strapatser, vilka inte gick hans kropp spår-
löst förbi. Carl Wilhelm Franzén dog 1844
bara 36 år gammal.

I Jernkontorets annaler för år 1844 har
redaktören fört in en anmärkning till
Franzéns "Relation till Gruvbrytning inom
Jemtland år 1843". "...Uti denna relation
finns den fleråriga erfarenhet samlad, som
Hr Geschwornor Franzén genom sin sällsynta
ifver så småningom förmått att bringa i dagen.
Hr. Direktör Morell var den, som med ett
ringa statsbidrag dermed gjorde början.
Geschwornor Franzén har också haft understöd
af allmänna medel, men det mesta har han
gjort med egna uppoffringar, med den dyr-
baraste av alla, med förlusten af hans hälsa,"

Björn Björck

"HÄRRE DE GJECK TE NÅR GÅBBEN UTI GÅLA
FECK TI TANNRÄNSLA".

Je ske tala om e litta berättelse om härre
de gjeck te når gåbben uti gåla feck ti
tannränsla: Jo de va på de vise ma di, atte
han gjooll bare spektakel når de va ragon
som låte iil ti de dom haad tannränsla.

De tyykt han va bare nån stygg en olåt.
De dom skuul säj ta de tännan va onn, de
villen int höör. Han värte bare sint saan,
når dom skull fara å kvi på dedann sätte.
Man härre de va så feck ma höör de hadd komme
ane ljö ti bjällra. Han hadd fått i tann-
ransla då, som vå nog sekert ta rätte slagan.

Jo då ske da teo han låte oppi all unner
härre han plågdes. Men all som feck vata de
han hadd tannransla tyykt de va lagomt han
feck kään härre go hu va te å ha. San han
vårt frin gattn nå tellstå atte hu va svår,
men han svor på atte ingen hadda så svårt
som han, å de va nå liksom a tröst för gåbba.

GEORG "

Denna häpnadsväckande artikel är hämtad
från en av Jämtlands tidigare tidningar:
nämligen Jämtlands Posten år 1886.

Bo Oscarsson.

TEMPUS

Vi måste lova i presens
och tänka i futurum
men alltför många
lever i imperfekt
och tänker i pluskvamperfekt.

Hälsningar

Per-Erik Wäglén

Han föddes 1918 i Klövsjö, denna by har av många beskrivits och omnämnts som Sveriges vackraste. Hur det förhåller sig därmed ämnar jag inte gå in på i detta sammanhang: det må vara osagt. - Att Klövsjö är en av Jämtlands absolut vackrast belägna byar är dock ett som är säkert!

På en gård i denna fagra trakt bor alltså Jöns Fahlén. Tillsammans med sin syster bedriver han ännu på denna fädernegård, med skön utsikt över Klövsjön, en viss jordbruksverksamhet. I princip har Jöns alltid bott på denna gård, vilken han köpte av sin far år 1952. Gården allena har dock - liksom så ofta eljest är fallet i Jämtland och Härjedalen - inte förmått föda sin herre och brukare, utan Fahlén har, som många småbrukare, tvingats tillgripa åtskilliga andra näringafång för att få ihop till livets nödtröft. Så har t.ex. inte minst skogen utgjort ett viktigt komplement i hans verksamhet. Något åt skogshället torde han väl också ha "lurat" på att bli en gång i tiden, ty efter att ha gått på Torsta åren 1938-39, och under kriget ha varit civilt anknuten till försvaret till 1945, gick han på kontrollassistentkurser för att bli vandringssäker. Men 1952 kom han alltså definitivt att hamna på sin hemgård.

Fahlén är en mångsidig man med skiftande intressen. Hans tjänster har därför också tagits i bruk inom ett flertal olika områden. För att nu bara nämna ett litet urval:

Folkdräkter: Redan som liten "streik" började han att samla på delar av den gamla forbonndsdräkten. I denna dräkt är det älgskinn i både jacka och brok. Den forbonndsdräkt som han äntligen för ett par år sedan blev nöjd med, har en jacka från 1860-talet, vilken med säkerhet har varit med om minst ett 50-tal resor med foror till Röros. Beträffande jackan kan nämnas, att den ropades in av Fahléns far på auktion redan år 1928 till det - numera - facila priset av 25 öre! Dräkten tillhörande

brok är ännu äldre, eller från 1850-talet. 1962 tog Jöns fram även en manlig folkdräkt för Klövsjö.

Föreningsliv: I detta avseende har han haft många strängar på sin lyra. Som exempel kan nämnas Hushållningssällskapet, Lantbruksnämnden och Turistföreningen. Bland de mest intressanta insatserna bör dock nämnas Hembygdsföreningen, och i synnerhet då

Tomtangården: Denna gård, vilken torde vara en av Jämtlands få - för att inte säga den enda - bevarade fyrbygda gårdsanläggning, som genom åren förblivit intakt och som har inalles 16 (sexton) hus. Här bodde tidigare en man vid namn Tomt-Ola. Denne Ola sålde sina djur år 1962, men kvarbodde på sin gård till sin bortgång 1968. Därefter hade gården under en tid intressenter i form av bl a tre dödsbon och inte mindre än 16 delägare med olika lotter. Fahlén har varit med om gårdens upprustning från 40-talet fram till -59. År 1963 hade man invigning här, och fram till 1973 har Jöns på varierande sätt varit engagerad i projektet Tomtangården. Den är numera inredd med standardmässiga faciliteter för att folk ska kunna bo där, och varje vecka året runt, besöks den av turister.

Nordsvenskar: En presentation som förbigår dessa, vore snudd på fadäs! I åtskilliga år har han varit en trogen och välsedd deltagare vid hästpremieringar och annat vid lången och annorstädes. Bl a har hans intresse för hästar och hästavel resulterat i inte mindre än 5 (fem) generationer hästar, och diplom saknas förvisso icke!

I övrigt kan nämnas att han verkat som jaktvårds- och hunddomare. Med dessa verksamheter slutade han dock 1973. Överhuvud taget har han under de senaste åren försökt att "varva ned", då det annars, som han säger, varit "nästan för mycket av det goda ibland". Hästen har han dock kvar, och driver regelbundet i skogen varje år. En värdig vinnare! 10

Ville - spelman och låtforskare, kring 30 år gammal, jämte sedan 1978 då han från Stockholm flyttade till Östersund för att jobba på Länsmuséet, är ofta på resande fot mellan sagesmän och traditionsbärare.

En fast hemstad har Ville och hans familj i Odensala, Östersund.

Ville, som under det sena sextioalet bedrev studier i folklivsforskning vid Stockholms universitet, hade 1970 börjat "lukta på" spelmansmusiken. Men den verkliga "kicken" lät ännu vänta på sig. Den tändande gnistan sprätte från elddonet då Ville för första gången träffade spelmannen Erik Nilsson, Backen Ås, bördig från Hällan Offerdal. För Svenskt visarkivs räkning gjorde Ville ett flertal inspelningar med Erik, vilkens låtar åtminstone delvis tidigare dokumenterats av Märta Ramsten - även hon arbetade för Svenskt visarkiv. Ej endast Eriks fiolspel och låtrepertoar - till stor del bestående av Lapp Nils låtar i muntlig tradition - intresserade Ville; Eriks berättelser om spelmän, dans seder och bruk i gamla tider fördjupade den redan vanna forskarivern.

Här tar jag mig friheten att vid sidan av det egentliga ämnet presentera några "spånor" spelmanshistorik. Lapp Nils, död 1870 i Tångeråsen Offerdal, hade under sin spelmansgärning hunnit få ett flertal elever i Offerdal och andra socknar. Fortfarande 1970 var förhållandevis många Lapp Nils elever i tredje, fjärde och femte ledet vid liv och god hälsa stadda. Med Lapp Nils elev menar jag här en spelman som tillägnat sig traditionen på den tiden då spelmansmusiken fortfarande fyllde funktionen av att vara allmän dansmusik - huvudsakligen före första världskriget. Mot Offerdal och där verkamma "gammalspelmän" kom Villes intresse att vändas. Förutom Erik märktes namn som Ante Falk Stavre, Olle Falk Könsta, Pe Ersa Finnsäter och Jonas Persa i Bredbyn - i skrivande stund är av ovan nämnda endast Erik och Jonas verkamma.

Pe Ersa hade låtarna efter en spelman Erik Larsa i fjällbyn Ansätten - en by som numera står öde, men som på sin tid torde ha varit en av de sista byarna i Sverige där allmogemusiken fungerade som dans- och bruksmusik. Ansättens siste fasta byaman lär ha flyttat i slutet av 1940-talet.

Då Pe Ersa fick påhälsning av Ville var hans låtar aldrig tidigare dokumenterade. Från Offerdal kom Villes intresse att vändas mot de angränsande socknarna Hotagen och Kall. Åtskilliga är de folkmusikanter och sångare som Ville dokumenterat men ännu i Januari 1979 återstår ättiosex nya namn att besöka.

Att Jämtland-Härjedalen är Sveriges mest tätbefolkade traditionsbärande område tors Ville våga sin hatt på. 1977 bildades en arbetsgrupp för folkmusikdokumentation i Jämtland och Härjedalen. Arbetsgruppen konstitueras av Svenska Ungdomsringen, Länsmuséet, Heimbygdas spelmansförbund, Länsbiblioteket, Länsbildningsförbundet och föreningen Heimbygda. Medel har gruppen sökt och erhållit : 10.000 från Krokoms Kommun och 3.000 från Åre Kommun.

Ville har som gruppens anställde varit ute på fältarbete sedan februari 1978 och hittills har 40 rullband gått åt. Vid sidan om inspelningsarbetet, och det inte minst viktiga katalogiseringsgöret, upptar skriftställeriet mycket av Villes tid. Närmast på tur att skriva står en artikel om Jämtländska spelmanstämmor. Artikeln skall publiceras i den kommande Fataburen, Nordiska Muséets motsvarighet till Jämten. Bland övriga arbeten av märket VR nämner jag trebetagsuppsatsen "Målar Gustavs Älsklingslåt". Uppsatsen behandlar västjämnsk spelmanstradition och särtryck ur den har publicerats i Jämten 1977, ävenså har uppsatsen funnits att köpa på Wisénska bokhandeln i Östersund. Ville betonar att han söker bedriva en folklig forskning. Kunskapen - t ex i form av en uppsats - skall ej ligga och damma i ett arkiv, ingen till glädje och gagn. Som en tanke, en framtidsdröm, ser Ville iordningställandet av ett spelmansrum på Länsmuséet - ett rum där dokumenterad tradition, i form av inspelningar och uppteckningar finns tillgängligt för allmänheten. Idén att iordningställa en samlingsplats för spelmännen - vilken skulle kunna gestaltas som ett spelmansrum på Länsmuséet - framfördes av dåvarande Länsantikvarien Erik Festin så tidigt som 1927. Denna idé argumenterade Spelmansförbundet för i Jämten 1956. Att Länsmuséet efter 52 år ännu ej åstadkommit en spelmannens samlingsplats är svagt (undertecknat kommentar). Lokalaradion, framhåller Ville, har endast i ringa grad ställt upp för att sprida Jämtmusik. Att Radio Jämtland ej visat sig intresserade att sända Jämtmusik, då folkmusikalisk sakkunskap erbjudit sig, är lika förvånande som beklagligt. Några som däremot varit villiga att sända Jämtlåtar är inga mindre än TV redaktionen i Sundsvall, som producerat två TV-program med de båda munspelarna Elias Jonsson Ede och Pelle Hammarberg Näliden.

Till slut noterar vi med glädje de nyligen upptagna spelmanskontakterna västerut. Eller konkret uttryckt: till våren far Ville R och Richard Näslin på en längre turné i Tröndelagen - Lycka Till!!!

I rennäringslagen (Svensk Författningssamling 1971:437) sägs bl a i 11 §. Medlem i sameby är

1. rensköttselberättigad som deltagar i rensköttseln inom byns betesområde.
2. rensköttselberättigad som har deltagit i rensköttsel inom byns betesområde och har haft detta som stadigvarande yrke samt ej övergått till annat huvudsakligt förvärvsarbete.....

12§. Sameby kan som medlem antaga annan rensköttselberättigad än som anges i 11§, om han avser att med egna renar driva rensköttsel inom byns betesområde.

Vägras sökanden inträde som medlem, kan länsstyrelsen medge honom inträde, om särskilda skäl föreligger.

O., hemmehörande i Vapstens sameby, Västerbottens län, köpte 400 renar av en medlem i Handölsdalens sameby. Därefter sökte han medlemskap i sistnämnda by, men vägrades medlemskap genom beslut av bystämman den 5 feb -73.

O. ansökte då hos länsstyrelsen i Ustersund om inträde i byn, anförande bl a att utrymme fanns för ytterligare renar i byn.

Länsstyrelsen yttrade i sitt beslut bl a : Även om antalet djur f n är högre (än vid senaste renlängd) sknas anledning anta annat än att det väsentligt understiger det för byn bestämda högsta antalet renar. - Handölsdalens sameby har inte anförut något skäl för sitt beslut att vägra O. inträde som medlem....

Det är för länsstyrelsen känt att O. är en duglig renskötare. Den rensköttsel O. avser att bedriva inom byn får anses vara av väsentlig nytta för rensköttseln inom byn och kan inte antas medföra olägenhet av betydelse för byns medlemmar. Med stöd av 12§ andra st. rennäringslagen medgav länsstyrelsen därför O. inträde i byn med rätt att inflytta med högst 600 renar.

Samebyn besvärade sig, och anförde bl a : Bortsett från O. och hans renar finns tillräckligt många medlemmar och renar inom byn...Om efter avslutad renräkning utrymme finns mellan det bestämda högsta antalet renar (=6000 enl. beslut av lantbruksnämnden i Jamtland) och det faktiska antalet renar inom byn bör detta användas för att tillgodose yngre medlemmars behov av expansion. O. är en omstridd person som majoriteten av byns medlemmar inte vill se som medlem. Med O. som medlem skulle det för rennäringen så viktiga samarbetet mellan medlemmarna i byn försvåras.

Kammarrätten biföll samebyns besvär och upphävde länsstyrelsens beslut.

I domskälen framhålls bl a: Rennäringslagen - inte minst 12 § med dess regler om antagande

av medlem i sameby - ger uttryck för principen att det i första hand bör ankomma på sameby att besluta i byns angelägenheter. Av förarbetena till rennäringslagen framgår att den länsstyrelsen tillagda befogenheten, att om någon av sameby vägras medlemskap, medge honom inträde, är avsedd att tillämpas med stor försiktighet. Vidare framhålls här bl a att risken för att det nödvändiga samarbetet i en by försvåras om en sökande vinner inträde mot majoritetens önskan är påtaglig. Kammarrätten fann frågan om O:s medlemskap vara att bedöma utifrån dessa förarbeten.

Beträffande renantalet, behov av ytterligare arbetskraft, samarbetssvårigheter med O. mm, sade kammarrätten bl a: De uppgifter som lämnats....om det av lantbruksnämnden bestämda högsta antalet renar ger inte anledning till antagande att det från rationaliseringssynpunkt är nödvändigt med ett medlemskap för O. för att därigenom åstadkomma ett tillskott av renar. Det uppgivna antalet medlemmar i byn kan inte heller antas vara för litet för bedrivande av en rationell rensköttsel inom byns område. Kammarrätten finner sålunda inte utrett att ett sådant behov av arbetskraft föreligger som gör ett medlemskap för O. motiverat. Härtill kommer att det mot bakgrund av vad som förekommit i målet inte kan bortses från risken att ett medlemskap för O. kan försvåra det samarbete mellan medlemmarna i byn som framstår som en förutsättning för att rensköttseln inom byn skall kunna drivas i ändamålsenliga former. Kammarrätten fann därför inte utredningen ge vid handen, att O:s inträde i byn var till så väsentlig nytta för rensköttseln här att särskilda skäl förelåg att mot bystämmans beslut medge honom medlemskap.

O. yrkade hos regeringsrätten att få erhålla medlemskap i Handölsdalens sameby med rätt att för honom få inflytta till byn med högst 600 renar.

Efter remiss anförde lantbruksstyrelsen bl a :

1964 års rennäringsssakunnige framhöll i betänkandet SOU 1968:16 (SOU= Statens Offentliga Utredningar) att det i första hand bör bero på medlemmarna själva, om de vill släppa in en utomstående i byn och därigenom ge dem möjlighet att utnyttja de med rensköttselrätten förenade befogenheterna. Vidare framhålls att avgörandet om inträde bör reserveras för bystämmen och inte få delegeras till ett stämman underordnat organ.

styrelsen: Regeln i 12§ 2 st rennäringslagen bör enligt lantbruksstyrelsens uppfattning användas med stor restriktivitet. Som huvudsakliga skäl att medge O. medlemskap har länsstyrelsen angivit att den rensköttsel som O. avser att driva inom byn får anses vara av väsentlig nytta för rensköttseln inom byn och att den inte kan antas medföra olägenhet för byns medlemmar. Enligt lantbruksstyrelsens mening framginge dock inte av länsstyrelsens beslut vare sig vad den avsett med "väsentlig nytta" eller att O:s rensköttsel inte kunde antas "medföra olägenhet av betydelse för byns medlemmar".

Lantbruksstyrelsen ansåg, att en grundförutsättning för att in flyttandes rensköttsel skulle kunna anses bli av väsentlig nytta för rensköttseln inom en sameby vara, att ett gott och förtroendefullt samarbete komme till stånd mellan tidigare medlemmar och den inflyttande. Exempel från ett flertal tidigare beslut av samma karaktär som i det aktuella fallet tydde dock på att myndighetsmedgivande om inflyttningar mot samebyns vilja följts av starka och mer eller mindre bestående spänningar mellan tidigare medlemmar och den inflyttande. Att mot denna bakgrund samt mot samebyns bestämda vilja medge O. inflyttning vore därför inte i överensstämmelse med rennäringslagens anda.

Regeringsrätten gjorde ej ändring i kammarrättens dom.

KOMMENTAR: Målet berör bl a frågan om rationell rensköttsel med hänsyn till antalet medlemmar respektive renar inom en sameby. Utifrån denna frågeställning synes länsstyrelsen ha funnit - p g a den "väsentliga nyttan" - särskilda skäl föreligga att, i strid med bystämmans beslut, medge O. medlemskap.

Sedemera framhåller byn bl a att det för rennäringen så viktiga samarbetet mellan bymedlemmarna skulle försvåras med O. som medlem, enär han vore en "omstridd" person, som ej hade majoriteten av byns medlemmar med sig för ett ival.

"Mellan raderna" torde man här kunna utläsa någon form av motsättningar: och de kan nog vara nog så känsliga - märk kammarrättens försiktiga domskäleskrivning...."mot bakgrund av vad som förekommit i målet inte kan bortses ifrån.... att ett medlemskap .... kan försvåra det samarbete ....".

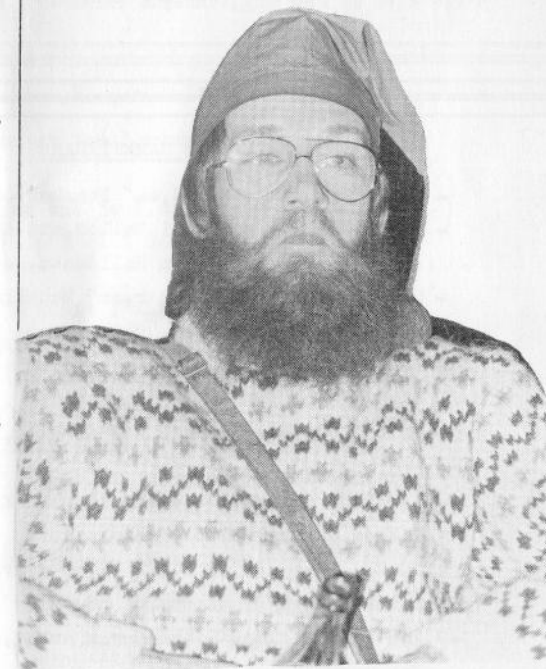
Resonemangsvis berörs även bystämmans roll. Det är alltså bystämman som beslutar i denna sak: länsstyrelsen får endast undantagsvis ändra detta beslut!!

Här torde föreligga något tämligen unikt i degens svenska rättsamhälle. Var finner man eljest att en bystämma har ett så pass

påtagligt inflytande? Om denna självbestämmanderätt sedan är bra eller dålig - inte minst med tanke på vilka som i själva verket bestämmer (långt i från alla samer har rösträtt i detta fall!) - är jag inte den rätte att bedöma. Men - för somliga samer - graderad eller obefintlig rösträtt kan rennäringslagen i och för sig sägas ha bevarat en gammal, klartdemokratisk institution. Å andra sidan kan dock bystämman ses som en juridisk person eller intresseorganisation vilken som helst, där särskilda regler för inval inte alls är något ovanligt. Eller varför inte en fackförening? Visserligen leder den graderade röstskalan och invalgrunderna tanken osökt till forna dagars skräväsande - men graderad rösträtt finner vi även i det moderna samhället, t ex i aktiebolag. Och i vart fall utgör rättsfallet ett belysande exempel på en intressant företeelse från vår egen tid.

(Anm: Rättsfallet återfinns i bl a RÅ 1975:121, d v s Regeringsrättens Årsbok 1975, med referatnummer 121.)

STEFAN HALVARSSON

Litte leta JAMSKA

Många ord i jamskan kan synas mycket ovanliga och är i de flesta fall svårförklarade, då deras direkta motsvarighet saknas i svenskan.

En del av dessa ord har bevarats i dagens jamska genom gamla uttryck. Ett sådant exempel är "staagg blon" d.v.s. stämma blod.

Att ordet "stagga" inte har någon förbindelse med svenska språket står väl klart, men var hör det isåfall hemma och vad betyder det exakt? Svaret är lika enkelt som självklart, det är bara att slå upp ett lexikon över det nynorska språket. Där står det "stagga = stoppa".

Detta förhållande är på intet sätt unikt, då det finns många, många jamska ord och uttryck som har norskt släktskap. Ett par konstruerade meningar, med understrukna ord, kan exemplifiera detta:

"Vintern e svår i år, snöfännan ligg hög å snön fyk, å de e lätt te frøy se. Man snart begynn skjöra å bygge, hunn tar te å rööyt å röya sitt på veikanta å fluck ti se småstein, då er e värn!"

Jamska	Nynorsk	Svenska
snöfännan	snöfenner	snödrivor
fyk	fyk	virvla i luften
frøy	fröysa	förfrysa
begynn	begynna	börja
skjöra	skjur	skata
rööyt	røyta	fällå hår
røy	røy	tjäderhöna
<u>andra exempel;</u>		
fli	fli	räcka, lämna m.m.
beell	bella	orka
flöt	flöt	snabb, rask
flös	flös	mjäll
frosk	frosk	groda
etc.		

Det måste ändå anses märkligt att det ännu finns så många rent norska ord i dagens jamska trots att det är över 300 år sedan banden klipptes av med fädernelandet i väster. Men jamskan är dock ingen norsk dialekt, lika lite som en svensk, utan J A M S K A N
Å R E T T S P R Å K ! ! !

Bo Oscarsson

Fotnot: Nynorskan är det norska språk som bygger på den urgamla norskan, bevarad genom de norska dialekterna. Det andra norska språket "bokmål", det som allmänt talas i städerna, är starkt präglad av danskan och mer eller mindre "onorskt".

HÄLLMÅLNINGAR - FÅNGSTGROPAR

Jamtlands forna fångstkulturer

I en festskrift till Carl J E Hasselberg, Heimbygdas förlag 1931, skriver Jonas Stadling en uppsats som ger intressanta aspekter på forntida djurfångst.

Han ger belägg för samernas gamla fångstmetod att driva bytet utför stup;

"Närmare stupet eller vattnet anbragtes höga stängsel, över vilka renarna ej kunde hoppa. Så drevos vildrenarna in i denna fälla och jagades utför stupet eller ned i vattnet, vari stängsel av hopbundna slånor placerats, och där djuren dödades". (sid.370)

Denna jaktmetod stämmer utomordentligt väl med den vid hällmålningenslokaler antagna jaktmetoden!!

Att det dessutom skulle vara en samisk jaktmetod, gör saken än mer intressant, då mycket tyder på att hällmålningarna kan knytas samman med samisk bildmagi. Bildinnehållet är också sådant att paralleller kan dras mellan

sentida samisk konst, exempelvis på trolltrummorna.

Mycket talar därför för att hällmålningenslokaler är gamla samiska fångstplatser.

Eftersom den samiska kulturen räknas som en nomadkultur och denna genom sin naturliga förutsättning inte är bofast, så kan man sannolikt utgå från att rörligheten inte skapat några tillfällen att röra jorden. I det här fallet att gräva fångstgropar. Fångstgroparna kan därför möjligen tillskrivas en annan, mer bofast, fångstkultur. (som sannolikt är något yngre än den samiska)

? Hällmålningenslokaler - samernas urgamla fångstplatser

? Fångstgropslokaler - de forna jaktjamtarnas bosättningsområde

Ovanstående hypoteser kan kanske tillföra diskussionen om Jamtlands allra tidigaste befolkning nytt bränsle.

Bo Oscarsson

Fotnot: som källa för ovanstående citat anges anges "Tornæus".

ORDSTÄV OCH HÄRMNINGAR

- De va sanningens ord, sa Brasken, då han ljög.
- Dae ha då den förmån i Hallom, att dae ha int sae långt te Wästnår, sa Svedin, träffade en Hallomsbo, som han ville säga ett gott ord.
- Här va stora flötklunsar, sa Macklin, åt "mjölksull" och sväljde en mus.
- Dom e skyllu allihop, de ske ingen vaetta hocken som ha forder, sa Käusböl-Jo.
- De va kraftu e ol, sa Koppar-Nils, läste i bibeln och hade den uppned.
- De må då föll bli haelmen då, sa Käusböl-Jo, skulle trösta Karl i Hallom, när han sått ofrödd säd.
- Buck de, sae får du fåli mae, sa Sven-Nilsa i Åsa till bromsen, som satte sig på grötbetan, då han åt.
- Mae säup å sloss å hadde sae artut, sa Supar-Olle, kom hem från Bergmarknan.

- I tysthet sagt, de e nästan lagomt at bonnlurvom henn, sa Jonke, när det frös av på 77.
- Ske dae te å släss, sae vill je vae mae je å, sa Sand-Jonke.
- Vårsse mae kunn laeva derette, sa Karl i Hallom, hörde kandidat Sahlin läsa högt ur en roman.
- Han sver å höres sae räckt, sa Märnit i Kalls, skulle beskriva en karl, som kom och ville låna hus.
- Vå förstår haen, haen ha nu ittnå, sa Jo-Görns Erik om Norberin.
- De tör föll ta jussom stödut, sa Lars i Bynom, högg - av misstag - Pelle i Sveom i huvudet med rottyxan.
- Int sae myttje, men sae obegripela gott, sa Tor-Kari, satte fram sovlet.

Dessa ordstäv och härmningar är upptecknade av skriftställaren Anders Backman-Jämte i Kövra (1858-1922).

Per-Erik Wäglin

JONAS STADLING

EN MÄRKESMAN

Jämtländska och Härjedalska socknarna har det funnits och finns fortfarande en rad märkesmän och märkliga män (givetvis även or). Det är ofta mycket intressant att studera dessa personers levistoria.

En riktig märkesman var skriftställaren Jonas Stadling. Här skall lämnas korta glimtar från hans innehållsrika liv. Det finns all anledning att komma till honom i följande nummer av Jemtlands Tidning.

Stadling var född 1847 på Östgården i Lockåsen, Myssjö socken. Redan i barndomen knöts han till frikyrkorörelsen, som vunnit insteg i bygden på 1840-talet.

På våren 1867 lämnade Stadling hembygden och begav sig till Sundsvall, där han genomgick en kurs för utbildning av lärare och predikanter. Samma år besökte han hela Norrland och även andra delar av landet av svår missväxt på grund av sjön var t. ex. isbelagd ända till midsommar). Under sommaren hade tyrelserna i de nordligaste länen försämrats att anförska tilligt med brödsäd och mjöl, varför dessa förnödenheter under vintern transporterades med häst från Sundsvall och Gävle. Stadling åtog sig på vintern att bege sig till Västerbotten för att förmedla hjälpen till de svårast hemsökta trakterna.

På våren 1869 flyttade Stadling till Stockholm, där han studerade vid seminariet under fyra år. Dessutom läste han olika språk.

Inskrevs han vid Uppsala universitet, där han studerade filosofi under professor Wikner samt även latin och grekiska. Under den kalla vintern 1870 delade Stadling rum med Erik Hedvall på Övre Slottsgatan, för övrigt samma adress som undertecknad. Om denna tid skriver han i sin bok "Min tid slutet av vägen" (Uppsala 1930 sid. 31-32):

Det var mycket kallt. Båda voro vi fattiga och måste hushålla både med pengar och ved. En middagsportion hämtades från ett matställe till ett pris på 5 öre, vilken vi delade och spädde på med sötajölk och råglimpa, som vi köpte i en österlig Uppsalagumma levererade på månadskredit. Kaffe och choklad köpte vi själva i tur och ordning, likaledes turade vi om med eldningen. Vi gick åt mycket ved och ändå var rummet kallt. Då vi började frysa, tog vi på oss en värmare genom att brottas. Den besegrade skulle läggas i en vrån. Vi drogo tillräckligt jämnsplåta och hammade till det närmaste i tur och ordning i vrån. - Under natten till den 25 febr., som var ovanligt kall, förde vi till oss en oljud, som störde vår sömn. Vi frös, och tidigt gjorde vi en liten brasa. Termometern visade - 40°. Vår värdinna kom så in och medde-

lade, att vargar huserat i staden under natten och rivit ihjäl universitetskanslerns båda hundar. Vi skyndade ut och fingo då se blod och skinnlappar efter hundarna bakom Kemikum och utåt ägorna."

De följande åren verkade Stadling som informator i Schweiz samt studerade bl. a. teologi i England. Han kom där i nära kontakt med kväkarna och tog intryck av deras religiösa tankar.

Hösten 1880 reste Stadling tillsammans med sin hustru till USA, där han blev föreståndare för den svenska baptistförsamlingen i Moline, Illinois. Han samlade även in pengar för byggande av en kyrka för Södra baptistförsamlingen i Stockholm. Under hans bortavaro hade det uppstått stora slitningar och motsättningar inom församlingen och många medlemmar hade uteslutits. Stadling påtalade missförhållandena inom rörelsen och utsattes för hätska uttalanden, som så småningom urartade till ren förföljelse. Vid ett besök hos sin gode vän Anders Backman-Jämte i Kövra beslöt han sig för att söka utträde ur baptistsamfundet. Han hade även långtgående planer på att flytta till USA.

Det blev dock ingen flyttning, utan Stadlings liv länkades in på nya verksamhetsområden. När han sommaren 1890 vistades på Klocka pensionat i Ånn, besökte han samerna i Handölsdalen och drogs in i den strid, som uppstått mellan bruksägare Farup på Ljusnedal och samerna i Härjedalen. 1886 antogs en s. k. lapplag, som för renskötseln upphöjde den s. k. sedvanerätten till lag, d. v. s. samerna tillerkändes rätt att med sina renar uppehålla sig på de trakter, som de av gammal sedvana hade besökt. Farup var motståndare till denna sedvanerätt, och de områden, som vid avvitrningen tilldelats bofasta, ansåg han staten skyldig att värna mot varje intrång av renskötsel. I västra Härjedalen inträffade upprörande våldshandlingar med massnedskjutning av renar, som bl. a. uppehöll sig på Ljusnedals bruks ägor. Dessa våldsdåd uppmuntrades av Farup.

Stadling ingrep och öppnade striden i Aftonbladet, där han i välskrivna artiklar förde fram frågan. Till sin hjälp fick han bl. a. konstnär Johan Tirén och major Claes Adelskiöld. Med sin pensel förevigade Tirén scenen med nedskjutna renar, en oljemålning som sattes upp till beskådande i riksdagshuset. Farup besvarade striden i Dagens Nyheter.

Kampen pågick i åtta år, och Stadling stod som segrare. Nedskjutandet av renar upphörde, och till utvidgning av renbetesfjällen inköpte staten Ljusnedals bruk.

1892 blev Stadling anställd som avlönad medarbetare i Aftonbladet, vilket han tillhörde dels som ständigt och dels som tillfällig medarbetare till 1913. Hans medarbetarskap ledde till en lång rad uppdrag, av vilka endast ett fåtal kan nämnas här.

1892 deltog han i Leo Tolstojs nödhjulsarbete under hungersnöden i Ryssland. Sina iakttagelser har han ingående skildrat i sitt arbete "Från det

hungrande Ryssland".

Stadling engagerade sig också i olika Norrlandsfrågor. På 1890-talet ådrog sig skogsbolagens hastigt växande hemmansförvärv i Norrland och Dalarna stor uppmärksamhet. Stadling företog en studieresa genom Norrlands och Dalarnas skogsbygder och skildrade sina intryck i Aftonbladet under rubriken "Vår irländska fråga". Skogsbolagens företrädare framställde kampanjen mot deras framfart som "demagogiska anlopp mot skogsindustrien". Stadling skriver själv att en industri, "som under sitt förlopp ödelägger oersättliga värden, lämnande i sina spår upplösta och skingrade egna hem i tusental, fysisk degeneration, varom bla. ortsläkarnas erfarenheter vittna, samt moralisk förvildning och andra sociala kräftsår, är skövlings." Han behandlade den norrländska frågan i Aftonbladet ända till 1912.

Stadling deltog även aktivt i hjälparbetet i samband med de översvämningar som sommaren 1893 förstörde en stor del av foderskörden inom Västerbottens och Norrbottens lappmarker.

Under några månader 1894 vistades han i London, där han studerade fattigvårdsväsendet och Kooperationen.

Den 11 juli 1897 startade André's polarexpedition från Danskön på Spetsbergen. Stadling var närvarande i egenskap av Aftonbladets medarbetare. Dessutom hjälpte han till med förberedelserna inför starten.

På uppdrag av Svenska sällskapet för antropologi och geografi reste Stadling i april 1898 till Sibirien för att efterforska Andréxpeditionen. Resan har han skildrat i sin bok "Genom Sibirien på spaning efter André". Resan var mycket problematisk och ledde av kända skäl inte till något resultat. Han tog också aktiv del i folkbildningsarbetet och var flitigt anlita som föreläsare över hela landet. Han fortsatte med detta ända till 1926.

Man kan med fog påstå att få människor haft ett så innehållsrikt och verkligt liv som torparsonen ifrån Lockåsen, Jonas Stadling. Den 11 maj 1935 avled han, 88 år gammal.

Per-Erik Wåglin

insändarspalten

Jag har med nyfikenhet, men kanske också med litet oro, noterat hur Jamtamots nuvarande skrivare behandlar vårt kära språk - j a m s k a n. Det som tilldrar mig sitt intresse är hur han stavar "ma råkes", han skriver nämligen "mah raoukes".

Skrivaren, som enligt tillförlitlig källa, kommer från en av de södra provinserna av Jamtland. Det kan möjligen förklara stavningen av det andra ordet med en triftong "raoukes". Men egentligen borde det räcka med en diftong och följaktligen stavas "raukes". Detta desto mer som det vore värdefullt

att få en någorlunda enhetlig stavning av jamskan, och samtidigt med tanke på att orden som bekant uttalas olika från socken till socken, ja till och med från by till by, så är det orimligt att varje by i Jamtland ska ha sin egen stavning!! Särskilt som det finns närmare 2000 byar.

Med tanke på ovan sagda, förefaller "h:et" i "mah" likaledes omotiverat.

"Enade vi stå, söndrade vi falla". Med aptering av detta uttryck på jamskan, är det signatörens förhoppning att broder skrivaren skall beakta detta och framgent verka för en enhetlig stavning!

sign. "vän av ordning

18

"Kettil jämte hette en man, son till Anund jarl från Sparabu i Trondheim. Han hade flytt för konung Eysteinn illråde österut över Kölen. Han röjde skogarna och bröt bygd där det nu heter Jämtland. För samma ofred flydde en mängd folk dit östpå från Trondheim, ty kung Eysteinn tvang trönderna till skatt och satte över dem kungshunden som hette Saur. Kettils sonson var Tore hälsing, efter vilken Helsingaland fått sitt namn. Där bröt han bygd. Men när sedan Harald hårfagre röjde riket för sig, då stack åter en stor mängd människor av ur landet för honom, både trönder och naumdalingar, och då uppstod nya bygder i öster kring Jämtland, och några for ända till Helsingaland östifrån havsvägen, och de var underlydande under sveakungen. Men när Håkon Adalsteinsfostre styrde Norge då stadgades fred och köpfärder från Trondheim till Jämtland, och för kungens vänsällhets skull sökte sig Jämtarna västpå till hans möte och gav honom sin hyllning och gäldade honom skatt. Och han gav dem lag och landsrätt. De ville hellre ty sig under hans kungadöme än under Sveakonungen, ty de var alla av norrmäns ätt, och detsamma gjorde alla de helsingar som var ättade norr om kölen.

Detta höll sig länge sedan, ända tills Olav digre och Sveakungen Olov svenske tvistade om riksgränserna. Då vände sig jämtarna och helsingarna under Sveakungen och då sattes till landsgräns i öster Eidaskog och sedan kölarna ända upp i Finnmarken. Då tog Sveakungen skatter av Jämtland och Helsingaland båda två. Men kung Olav ansåg att det tillhört hans fördrag med sveakungen att skatten från Jämtland skulle gå åt andra hållet mot förut. Och likväl hade det länge stått så till, att jämtarna gäldat sveakungen skatt och av honom fått sina sysslomän över

landet. Svearna ville heller inte höra annat än att under sveakungen lydde allt land öster om Kölen. Det var som ofta sker, att fast det var svågerlag och vänskap mellan kungarna, så ville dock vardera ha allt det välde han menade sig äga något krav på. Kung Olav hade låtit ord fara till Jämtland om att det var hans vilja att Jämtarna blev honom underdåniga, och i annat fall hotade han med våld. Men Jämtarna hade tagit sitt råd, att de hellre ville ge sin hyllning till sveakungen."

— Så skriver den inte helt okände Snorre Sturlasson i Olav den heliges saga, och där får vi svart på vitt att Jämtarna ursprungligen kommer från vårt grannland i väster. Snorres olika "sagor" är en mycket inspirerande läsning framför allt för de Jämtar som är intresserade av vår förhistoria.

Snorre beskriver i samma saga som ovan kristnandet av Arnlfjot då han var på besök i det stora landet i väster. Vem var då denna Snorre? Snorre var son till en herreman på Island men "utlånades" som treåring till skalden Jon Loftsson på Odde för att som det heter "genom förlikning gälda en oförrätt". Därför kunde Snorre få en gedigen utbildning i både konsten att skalda samt även konsten att styra. Han föddes 1178 och sin första resa utrikes gick till Norge 1218-20. Den andra resan gick 1237-39 och efter diverse bråk med kungar till höger och vänster samt sina egna släktingar så dräptes han slutligen via yxor i sin egen ägandes källare år 1241. Snorre har med all rätt jämförts med andra stora berättare och skaldar som exempelvis Marcus Tullius Cicero, Herodotos, Tacitus,

Jag uppmanar alltså er bröder Jämtar att själva upptäcka honom mer! RED

19

I nr 1/78 av Jemtlands Tidning försökte jag ge en bild av vår allsidige kompositör. Denna gång tänkte jag försöka att mer ingående beskriva hans verk och de tankar som låg bakom dessa. Att på några sidor behandla P-B:s hela omfattande produktion skulle inte vara möjligt. Därför tänker jag behandla de större verken, musikdramerna och symfonierna då jag personligen tycker de är intressantast samt att P-B själv betraktade dessa som det centrala i hans verksamhet. Det var i dessa han lade ned sina allvarligaste och djupaste ambitioner och i dessa framgår hans livsfilosofi och etiska tankar.

Få svenska musiker har haft ett så omfattande inflytande över den musikaliska opinionsbildningen (särskilt under 1900-talets första decennier), få tonsättare har blivit så populära, då framför allt utanför de musikaliska fackkretsarna.

P-B:s produktion var omfattande: fyra stora operor (till egna texter), fem symfonier, en violinkonsert, många kantater och andra körverk, ett hundratal romanser och ballader, tre violinsonater, en mängd kompositioner för piano (däribland Frösöblomster). Det är de mindre verken, en del sånger och mindre pianostycken som P-B är mest känd för. Dessa framförs så ofta att man nästan identifierar dem med tonsättaren och hans strävanden. Som framgår av ovan var det ju musikdramerna som P-B ansåg vara de väsentliga. Till en vän skrev han följande 1938: "Ju mer jag ser tillbaka på mitt liv och mitt skapande, dess klarare blir det för mig i huvud och hjärta, att scenverken äro mina helgjutnaste och starkast personlighetsavspeglande skapelser. Även i kantaterna och delvis i symfonierna har jag fått vara förening av ord- och tonskulptur, men mest dock i dramerna där har jag fått vara det högsta: gestaltskapare."

P-B:s musik har varit föremål för de mest skiftande värderingar. Det har varit nästan extrema ställningstaganden för eller emot hans konst. Genom sin verksamhet som kritiker, opinionsbildare och kultursamvete har det varit svårt att rätt värdera hans insatser. Det är främst genom sin 35-åriga kritikerverksamhet som P-B fick en rad motståndare som med åren blev allt fler. Även hans inställning till modernare musikaliska stämningar bidrog till att han med tiden stod alltmer isolerad.

Som människa gav P-B intryck av att vara en sammansatt natur. (Vissa bedömare har t o m kallat honom en psykologisk gåta.) Han var själv ofta hänsynslös i sina uttalanden och i sitt umgänge samtidigt som han var oerhört känslig för andras kritik. Han blev lidelsefullt beundrad och avskydd både som person och konstnär. Att P-B:s musikkritik alltid var av hög klass är dock ett faktum. Den kände litteratur- och språkforskaren Ruben Gissón Berg har efter ingående studier konstaterat stilens originalitet, spontanitet, mångsidighet och rörlighet.

För att bättre förstå P-B:s större verk måste man känna till hans kulturfilosofi och livsåskådning. P-B var djupt rotad i den svenska nittiotalsismen och den andliga skandinavismen. Han gjorde sig till tals för den folkliga traditionen med hembygden, naturen (i synnerhet Jamtland) och den romantiska känslan. P-B anses vara en av de mest personliga företrädarna för den svenska nationalromantiken. Han ville dock inte själv framstå som någon romantiker. Romantiken menade han, var en strävan och längtan bort från verkligheten. Den folkliga traditionen och romantiken kompletterade han med idéer från antikens Grekland och 1800-talets Tyskland, det antika dramat och Wagnerestetiken,

den av Nietzsche präglade individualismen och frihetskänslan samt impulser från kulturfilosofen H S Chamberlain. Allt detta låg som grund för den kulturuppfattning och världsåskådning som återspeglas i hans större verk. Enligt P-B var den germanska kulturen den högsta och han satte alltid Tysk musik främst. Richard Wagner var för honom den betydelsefullaste inspiratören och han betraktade Wagner som skapare av en kultursyntes av arvet från antiken och de germanska traditionerna. Wagners och Beethovens uppfattning om musikens etiska syftning gjorde P-B till sin egen. Stilistiskt betydde Grieg och Wagner mest för hans komponerande. I det antika dramat och i Wagners musikdramer fann P-B det centrala livsproblem som "den individualistiska, tragiskt-humoristiska livsuppfattningen med nödvändighet både skapar och bringar till lösning i det verkliga livet såväl som i dess rikaste konstnärliga spegelbild, musikdramat."

I den bok detta citat är hämtat från, "Richard Wagner som kulturföreteelse" lägger P-B fram sin kulturfilosofi. Några av de uppfattningar som förs fram i denna bok togs senare upp av nazisterna i förvrängd form. Det kan kanske för en del vara svårt att med P-B:s starka förankring och beundran för den tyska kulturen, hans av Chamberlain influerade teorier, och hans beundran för Nietzsche, skilja hans idéer från dessas. Det finns dock i tillgängligt material av eller om P-B inte några belägg för sådana politiska sympatier. Däremot finner man hätska utfall mot diktaturstaterna och deras missbruk av de västerländska kulturvärdena. Vidare intog frihetsidealet en central plats hos P-B något som ju är oförenligt med dessa ideologier.

En del har kallat P-B "en känd och okänd diktare". Kända melodier som t ex "Vid Frösö kyrka", "Sommarsång" och "Arnljots hälsnings-sång" har hållit sig levande genom åren.

Den okände P-B ligger i en del romanser, men framför allt i de större verken.

I P-B:s första musikdramatiska verk Ran (1903) kan man tydligt skönja påverkan av Wagner. Operan skildrar kampen mellan sinnlighetens och andlighetens världar och trohetens frälsande kraft. Musiken ansåg man, rövde trots sina ofullkomligheter, talang. Det som bär upp verket musikaliskt är de partier som är influerade av Grieg. Det kändaste av dessa är dansleken i tredje akten och som också är det enda som lever kvar av verket. Ran uppfördes några gånger under åren 1903-07 men glömdes sedan bort trots en välvillig inställning hos kritiker.

P-B:s andra opera Arnljot (1910) blev hans bästa musikdramatiska verk och har fått benämningen "en svensk nationalopera". Arnljot växte fram ur hans kärlek till Jamtland och ur hans fantiserande kring den märklige Jamten Arnljot Gelline. Denne Arnljot representerade en människotyp som P-B länge velat skildra. En självständighetssträvande människas kapitulation för de naturliga drifterna i ett människohjärta. P-B bar vid denna tid på många operaplaner och det höll till och med på att bli ett samarbete med August Strindberg. På sommaren 1901 när P-B vandrade i fjällen fick han mottaga en skrivelse som innehöll en förfrågan om han ville sätta musik till två av Strindbergs verk, "Svanevit" och "Kronbruden". Frestelsen blev svår men tack vare "Arnljots bevakande blick" övervann han den. P-B meddelade Strindberg och lät honom förstå att den Jamtländske hjälten kom i första hand. Uppslaget till Arnljot fick P-B från Snorre Sturlassons kungasagor och Björnstjerne Björnssons diktykel "Arnljot Gelline" (kanske har också norrlandsförfattaren Christer Swans roman "Arnljot Gällina" spelat en viss roll).

Arnljot är P-B:s personligaste verk. Så här skriver han själv om operan:

"Dramat Arnljot handlar om en man, som i känslan av sin andliga och fysiska överlägsenhet över en vardaglig och småsinnad omvärld hävdar sitt personliga oberoende ända därhän, att han råkar i våldsamt strid icke blott med det yttre samhället utan även med de psykologiska, allmänmännsliga principer, på vilka all samfundsordning vilar. Han anar därvid icke, att dessa grundprinciper leva i hans eget väsen som dunkla, ännu ej uppfattade eller förstådda instinkter att han alltså våldför sig på en del av sitt jag, när han i kampen för sin individuella frihet undertrycker alla i människosjälen slumrande sociala och altruistiska drifter," Arnljot är i många avseenden P-B:s andra jag. Arnljotgestalten visar att P-B klart fattat individualismens begränsning, kanske klarare än hans eget liv vittnar om. Musikaliskt står operan på hög nivå. Till höjdpunkterna hör Arnljots hälsningsång med sitt inledande "Jamtlandsmotiv" i första akten (Enligt vissa den vackraste aria som någon svensk hittills skrivit), Vainos båda sånger, tingsmarschen, dödsscenen i den tredje akten. I och med premiären 13/4 1910 blev P-B i svenska folkets ögon landets främste operakompositör.

P-B:s första möte med Wagners "Mästersångarna" lär ha hört till en av hans största upplevelser och P-B:s tredje opera, den muntra komedin "Domedagsprofeterna" (1919) kan man kanske se som en svensk motsvarighet. Domedagsprofeterna som tilldrar sig i Uppsala 1647 är inte bara en intrighistoria utan vill även ge en bild från stormaktstidens Sverige. Den handlar om hur två äldre män, Johannes Bureus, Gustav II Adolfs lärare och vän och den tyske apotekaren Simon Wolimhaus grubblar över jordens undergång och slår vad om tidpunkten. Den som förlorade skulle avstå sin gård till den andre. Detta vad fick då endast rimlig mening om en av de båda försökte lura den andre. Om båda förlorade skulle ju gårdarna byta ägare. Det var den sluge apotekaren som ville åt den äldre Bureus gård,

attraktivt belägen där Norrlands Nation idag ligger. (Wolimhaus gård låg i det lantliga Svartbäcken). Så blir nu inte fallet efter en rad omständigheter. Uppslaget till operan kan man säga att P-B fick genom sitt natussvärmeri och sin hembygdskärlek. Då P-B i sin ungdom bott i Bjurträsk har han alltid lystrat till när sockennamnets första sammansättningsled "bur, biur (bäver)" har kommit på tal i person- eller ortnamn. Under efterforskningar i Jamtlands äldre historia stötte han på namnet Fale Bure och blev nyfiken på namnets ursprung. Via Nordisk Familjebok fick han syn på namnet Johannes Bureus, den berömda runforskaren i Uppsala på 1600-talet. På så sätt växte verket sedan fram. Domedagsprofeterna blev ett utåtriktat verk, fyllt av humor och humanitet, situationskomik och färgstarka personer. Musiken i operan är mest lyckad i brytningen mellan ödestung domedagsstämning och ungdomsfrisk framtidstro. Somliga har kallat den "solskensbarnet" bland P-B:s verk.

P-B:s sista opera "Adils och Elisiv" (1927) kallar han sin älsklingsopera. Detta fredsdrama blev dock inte vad han hade hoppats på. Det saboterades vid sitt uruppförande i samband med P-B:s 60-årsdag 1927 och fick aldrig någon riktig chans. Uppslaget är hämtat från en av Selma Lagerlövs berättelser. Verket handlar om idéernas spel och konflikter. Den bärande tanken är försoningen som en frukt av ljusets och kärlekens seger över mörker och hat i en människosjäl. "Adils och Elisiv" växte fram under intryck av världskrigets händelser men uttrycker också ett djupt behov i P-B:s eget liv. P-B hade ju länge stått i den musikaliska stridens centrum och han måste ha känt en stark längtan efter frid.

Det finns skiftande omdömen om P-B som symfoniker, från entusiastisk uppskattning till starkt underkännande.

P-B var väl egentligen inte någon symfoniker hans begåvning låg på annat håll. Det som skarparast kritiserades var bl a instrumenteringen och en del banala melodiinslag. Hans symfonier visar liksom mycket av hans övriga kompositioner ojämnhet.

Den första "Baneret" (fullbordad 1903) är ganska operapersonlig. P-B skriver själv om den: "Det är idéernas banér som kompositören höjer i sitt verk". "Baneret" var ett ungdomsverk som inte väckte någon större uppmärksamhet.

I hans andra symfoni "Sunnanfärd" (1913) utvecklar han idéer som han länge velat skildra, nämligen betydelsen av arvet från det antika Grekland och Rom. Den handlar om den antika världens dragningskraft på den unge nordbon som beger sig söderut men som efter diverse upplevelser får hemlängtan och återvänder till Norden många erfarenheter rikare. P-B gjorde själv en resa till Rom men först 1920 och hela idén bakom symfonin är alltså en dikt. "Sunnanfärd" hör till P-B:s mer lyckade verk och har nyligen kommit på skiva.

Symfoni nr 3, "Same- Ättnam" eller Lappland är den främsta av P-B:s symfonier. Under vandringar i Lappland lärde han känna landskapet. P-B blev betagen av naturen och de märkliga låtar han fick höra och hoppades att någon person någon gång skulle återge allt detta i ett musikaliskt verk. Det blev nu han själv som blev den som gjorde detta och verket fullbordades 1915. Den är delvis byggd på lappska låtar och visar en P-B försjunken i vildmarkens ödslighet och sagomystik. En del har kallat den "ett av den svenska musikens säregnas- te och mest tjusande verk".

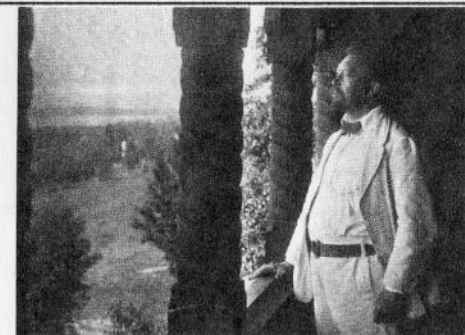
Symfoni nr 4 "Holmia", hyllningen till Sveriges huvudstad fullbordades 1929 men blev inte vad tonsättaren hade tänkt sig. Den hör till de sämre av hans större verk. Han har i den blottat sina svagheter som symfoniker i synnerhet.

Kanske kan man betrakta "Holmia" som det första tecknet på en nedgång i P-B:s musikaliska produktion.

Den femte symfonin, "Solitud" (ensamhet) komponerades 1932-33. Den handlar om stämningar och upplevelser från tidigare år. Den innehåller en del musikaliska idéer som hör till det bästa P-B skapat men är ganska enformig. Kritiker menar att om de gestalter som finns i verket hade präglats av större kontraster kunde verket ha hört till ett av P-B:s märkligaste.

Hur är intresset för P-B idag? ja inte är det för de ovan beskrivna verken (med undantag för Arnljot) man kommer ihåg honom utan han lever kvar i sina mindre verk då främst "Frösöblomster" samt i viss mån genom Jamtamot (jag tar för givet att var Jamt vet att Jämtlandssångens text är skriven av P-B) samt broder L-E Lundbergs uppskattade tolkningar av P-B. Arnljot som tidigare flitigt spelats på operan har numera lagts åt sidan. Sista gången den gavs var 1967 (det tycks inte heller vara aktuellt med någon nyuppsättning). Arnljot lever dock kvar som taldrama på Frösön varje år. Under tecknad följde föreställningen i somras och uppmanar till besök. Jag hoppas att med denna artikel (och den i J-T 1/78 väckt någon Jamts (och även andras) nyfikenhet att själv fördjupa sig i P-B:s liv och verk.

OLLE SÖDERLUND

HEDERSPRISTAGARE Fahlén t.v i en vardagsdress "Klöfsjöbonde".
t.h står Olle Grubb som slätterkarl.